

POLICY- NOTAT

Verdiskaping i Nord-Norge Et politisk veikart

*Se oftere mot nord.
Gå mot vinden, du får rødere kinn.
Finn den ulendte stien. Hold den.
Den er kortere.
Nord er best.
Vinterens flammehimmel, sommernattens solmirakel.
Gå mot vinden. Klyv berg.
Se mot nord.
Oftere.
Det er langt dette landet.
Det meste er nord.*

Rolf Jakobsen

INNHold

1. Nord-Norge kan redde Norge	4
2. Store muligheter i framtidens næringer	4
3. Manglende kompetanse og lange avstander.....	5
3.1 Frafall i videregående skole og lavt utdanningsnivå.....	5
3.2 Krevende for små og mellomstore bedrifter i det digitale skiftet	5
3.3 Behov for ny infrastruktur, men interessene er fragmentert.....	6
4. Forslag til tiltak	6
4.1 Sikre kompetent og riktig arbeidskraft for næringene	6
4.2 Regionale teknologisentre for deling og felles læring	7
4.3 Samling om ønskede løsninger for infrastruktur	7

1. Nord-Norge kan redde Norge

Norsk økonomi opplever fallende eksportinntekter, og den høyeste arbeidsledigheten på 20 år. Vi trenger flere lønnsomme bedrifter som sikrer både arbeidsplasser og inntekter. Store klimautfordringer og en ambisiøs klimaavtale gir nye føringer for framtidens næringspolitikk. De globale utslippene av CO₂ i Norge må reduseres kraftig for å nå våre forpliktelser, og vi må gjennom en omfattende grønn omstilling i hele landet. Selv om olje og gass blir noen av våre viktigste eksportvarer i lang tid framover, må vi i større grad bygge vår økonomi på industrier som har lave eller ingen CO₂-utslipp, og som lager produkter og løsninger som etterspørres i et lavutslippssamfunn med en voksende befolkning. Verden trenger lette og resirkulerte materialer med lave CO₂-avtrykk fra sirkulære produksjonsprosesser, proteiner fra havet og CO₂-frie transportløsninger.

Agenda Nord-Norge har utfordret Tankesmien Agenda til å lage et politisk veikart For Nord-Norge, med utgangspunkt i kartlagt potensial slik det fremgår i en rapport fra Menon Business Economics og Kunnskapsparken Bodø i 2014¹. I dette korte notatet vil vi presentere våre anbefalinger for en politikk som kan bidra til økt verdiskaping i nord, og samtidig møte framtidens behov.

Tankesmien Agenda har gjennomført intervjuer med aktører fra ulike næringer og enkeltbedrifter i regionen, academia, interesseorganisasjoner og stortingsrepresentanter. Vi har vært på bedriftsbesøk i Nord-Norge, og gjennomført workshop med deltakere fra næringslivet, forskningsmiljø og offentlig sektor. På bakgrunn av dette har vi konsentrert vårt politiske veikart om noen få foreslåtte tiltak som er a) av avgjørende betydning for regionens verdiskaping, og b) politisk gjennomførbare og realistiske.

2. Store muligheter i framtidens næringer

De tre nordligste fylkene har rik tilgang på naturressurser, nærmest utømmelige kilder til energi og store utnyttede arealer, med tilhørende muligheter for bærekraftige og lønnsomme arbeidsplasser og eksportinntekter. Regionen kan bli vekstmotoren for hele landet.

Mulighetsstudien til Menon og Kunnskapsparken Bodø peker særlig på tre næringer med stort potensial:

- Verdiskapingen i havbruksnæringen kan øke fra 3,3 milliarder kroner i 2013 til mellom 18,3 og 23,7 milliarder i 2030, avhengig av hvilke forutsetninger man legger til grunn. Framskrivningene gjelder for hele verdikjeden, som også inkluderer leverandørindustrien som leverer til havbruksnæringen. For fiskerinæringen vil en viss produksjonsvekst komme gjennom utnyttelse av flere arter enn i dag, og økt etterspørsel vil kunne øke prisene. Det vil gi en mer lønnsom nordnorsk fiskerinæring fram mot 2030.
- Dersom forholdene legges til rette for den kraftforedlende industrien, kan den doble sin omsetning og eksport, fra 14 milliarder i 2013 til 30 milliarder i 2030.
- Innenfor olje- og gassnæringen kan leverandørindustrien 5-doble sin omsetning fra 4,7 milliarder i 2013 til 25 milliarder i 2030.

I tillegg til naturgitte forutsetninger, har Nord-Norge andre konkurransemessige fortrinn som må med når vi utvikler næringspolitikken. For det første har vi den norske modellen med lite hierarki og høy tillit som over tid har sikret høy innovasjonsevne. I Norge kan fagarbeiderne gjennomføre forbedringer og endringer, og trenger ikke vente i månedsvis på beslutninger fra sjefer langt unna. Forholdsvis høye lønninger har gjort det lønnsomt å investere i teknologi som øker produktiviteten, og et godt organisert arbeidsliv har gjort at omstilling og implementering av nye produksjonsprosesser går langt lettere i Norge enn i de fleste andre land. Dette har gjort Norge verdensledende når det gjelder å ta i bruk ny teknologi i arbeidslivet. For det andre har Kyst-Norge med

¹ <http://www.menon.no/publication/agenda-nord-norge-mulighetsstudie-for-landsdelen/>

sine marine og maritime næringsmiljøer lange tradisjoner for å bruke havets ressurser, og for hele tiden å være i omstilling.

Digitalisering og robotisering gir nye muligheter for industrien og næringslivet i nord fordi tilgang til billig arbeidskraft blir mindre viktig. Når produksjonen blir robotisert, er det avgjørende å ha kompetent arbeidskraft som er positive til omstilling, trygge rammevilkår, tilgang på stabil kraft og kapital til å investere i utstyr. Videre gjør nye produksjonsprosesser som 3D-printing det enklere å nå kunder som er langt unna geografisk.

Kunnskapsmiljøer på høyt nivå vil også være avgjørende for at Nord-Norge skal være et attraktivt sted å bo og å drive næringsvirksomhet. Da har universitetene en avgjørende rolle å spille.

Sjømatsektoren byr på særlige utfordringer fordi den benytter en betinget fornybar ressurs. Livet i havet er svært verdifullt, men også sårbart. Det er fellesskapet som eier fisken. *Fiskeripolitikken* må sikre bærekraft, verdiskaping og arbeidsplasser i Nord-Norge². Målet må være å få mest mulig verdi av hver kilo fisk. Da må det lønne seg å bruke fangstmetoder som sikrer kvalitet³. Samtidig må det viktigste være at næringen skaper arbeidsplasser og verdiskaping i regionen, ikke at vi holder liv i alle små lokalsamfunn gjennom fiskeripolitikken. Også *havbruksnæringen* har et betydelig vekstpotensial. Strenge miljøkrav til næringen har vært en viktig kilde til teknologisk utvikling og innovasjon i norsk havbruk. Dette bør vi videreutvikle for å sikre en bærekraftig havbruksnæring. For å sikre mer forutsigbar tilgang på arealer bør Finnmark vurdere fylkesvise arealplaner slik de to andre nordligste fylkene har utarbeidet. En kommunal arealavgift for havbruksnæringen vil styrke kommuneøkonomien og gjøre kommunene mer attraktive å bo i. Samtidig vil det kunne bedre næringens langsiktige tilgang på areal, fordi det blir mer attraktivt for kommunene å være vertskap for næringen.

3. Manglende kompetanse og lange avstander

Vi peker i dette notatet på tre hovedutfordringer som vi mener er de største hindrene for å utløse regionens verdiskapingspotensial:

3.1 Frafall i videregående skole og lavt utdanningsnivå

Tilstrekkelig tilgang på nødvendig kompetanse på alle nivåer er en særlig utfordring i nord. Frafall fra videregående er et stort problem og andelen som gjennomfører videregående på normert tid eller innen fem år er lavest lengst nord. I tillegg har en lavere andel av befolkningen høyere utdanning enn i resten av landet. Regionens kompetanseutfordringen vil forsterkes ytterligere av den omfattende digitaliseringen som må skje i arbeidslivet. Ny teknologi stiller krav til ny kompetanse, ikke bare i utdanningsløpet, men gjennom hele yrkeskarrieren.

3.2 Krevende for små og mellomstore bedrifter i det digitale skiftet

For å lykkes i det digitale skiftet og dra nytte av teknologiens muligheter må vi investere i både utstyr og nye forretningsmodeller. Nye teknologiske løsninger snur opp ned på og forandrer forretningsmodeller, organisasjoner, produksjons- og arbeidsprosesser og kompetansekrav. Ingen lykkes uten å mestre teknologien og forstå mulighetene som ligger i endringene.

Norske virksomheter generelt og industrien spesielt er allerede langt fremme i å ta i bruk ny teknologi, blant annet som følge av den norske modellen som nevnt i del 2. På dette området er det imidlertid slik at størrelse betyr noe. Store virksomheter kan investere i utstyr, kompetanse og omlegging som møter det digitale skiftet. Dette er langt vanskeligere for de små. For Nord-Norge representerer dette en ekstra utfordring, ettersom regionens næringsstruktur i større grad er preget av små virksomheter enn i resten av landet. Det vil være behov for å dele kostnader, utstyr og erfaringer.

² Iversen, A. (red) (2016): *Fisken og folket*. Orkana forlag

³ Heide, Morten og Edgar Henriksen (2013): *Variabel kvalitet i verdikjeden. Hvordan påvirker kvalitet lønnsomhet?* Tromsø: Nofima 2013 (ISBN 978-82-8296-049-6) 18, p. Nofima rapportserie (3/2013). <https://nofima.no/pub/1045538/>

3.3 Behov for ny infrastruktur, men interessene er fragmentert

Regionen har stort behov for infrastruktur for å utløse potensialet for vekst i de tre nordligste fylkene. For sjømatnæringen må bedre logistikk på plass for å sikre raske leveranser med høy kvalitet. For kraftforedlende industri er gode havneforhold spesielt viktig. Store deler av vareproduksjonen fra Nord-Norge sendes sørover, og ut av landet.

Nye og bedre infrastrukturtiløsninger er et gjennomgående tema i intervjuene våre. En utfordring er likevel at mange peker på forskjellige behov. Noen trekker frem behovet for moderne flyplasser og tilstrekkelig antall flyavganger. Andre peker på nødvendigheten av gode veier i distriktene for å kunne transportere fersk fisk fra havbruksnæringen til internasjonale markeder raskt. Oppgradering av E6 er viktig. Utfordringer i tilknytning til sjøtransport er også nevnt, som for eksempel behovet for dypvannskaier og bedre fergetransport.

Faggruppen bak rapporten «Logistikk i verdensklasse. En forutsetning for økt verdiskaping i Nord-Norge» har bidratt med en solid oppsummering av behovet for infrastruktur i de nordligste fylkene, og representanter fra industrien deltok i arbeidet. Listen er likevel lang og i liten grad prioritert. Det svekker mulighetene for gjennomslag nasjonalt.

4. Forslag til tiltak

Vi har konsentrert oss om tre grupper av tematiske virkemidler som kan gi store positive effekter.

4.1 Sikre kompetent og riktig arbeidskraft for næringene

Tankesmien Agenda mener at et regional storsatsing på utdanning og kunnskap for dagens barn og ungdom i de tre nordligste fylkene er det viktigste tiltaket som kan gjennomføres lokalt og regionalt for å sikre fremtidig verdiskaping i regionen. Den regionale storsatsingen innebærer at de tre nordligste fylkene skal være Norges hovedarena for barnehage- og skoleutvikling, og skal omfatte hele løpet fra barnehage til universitet. Vi vet fra forskning at en av de viktigste forklaringene for barns prestasjoner og gjennomføringsgrad i skolen er hvorvidt barnas foreldre har høyere utdanning. I Nord-Norge har en lavere andel av befolkningen høyere utdanning, sammenlignet med resten av landet. Fra forskningen vet vi også at frafall i videregående skole henger sammen med ungdommens kunnskapsnivå før de begynner i den videregående opplæringen. Tidlig innsats er avgjørende, og mestring og læring starter allerede i barnehagen. Satsingen bør innebære:

- **Halvparten av ansatte i barnehagene i Nord skal være barnehagelærere.** Forskingen er klar på at flere barnehagelærere gir bedre barnehager og at personalets kompetanse er den enkeltfaktoren som har størst betydning for den pedagogiske kvaliteten i barnehagen⁴. Stortinget har allerede vedtatt en bemanningsnorm i barnehagene senest i 2020, men det mangler foreløpig en plan for flere barnehagelærere. De nordligste fylkene bør gå foran, og implementere anbefalt politikk fra fagmiljøer før resten av landet med en bemanningsnorm og pedagognorm⁶.
- **Ettergi studielån til a) barnehagelærere som jobber i barnehagene i regionen, og b) lærere med fullført mastergrad som underviser i grunnskolen/videregående skole.** Forutsetningen for å få ettergitt studielån etter denne modellen for yrkesgruppene er at de arbeider i Nordland, Troms og Finnmark i 5 år eller mer. Vi vet fra forskning på læring blant barn og unge at lærerens kompetansenivå er av stor betydning for elevens undervisningsutbytte. Ordningen vi foreslår vil utvide den allerede eksisterende ordningen til lånekassen om nedskrivning av studielån med maks 25 000 kr per år for personer med høyere utdanning som bor og arbeider i Finnmark eller utvalgte kommuner i Nord-Troms.
- **Regionale tiltak for å sikre lærlingplass til yrkesfagelever, eller alternative utdanningsløp i skolens regi for å gi fagbrev når det mangler læreplasser.** Det nord-norske og norske næringslivet trenger fagarbeidere i tiårene fremover, men mange elever i yrkesfaglig utdanning opplever at de ikke får læreplass. Overgangen fra skole til opplæring i bedrift har vist seg å være spesielt problematisk⁷, og for flere yrkesfaglige retninger er frafallet størst mellom 2. og 3. året,

⁴ <https://www.utdanningsforbundet.no/Hovedmeny/Barnehage/Barnehagenyheter/Statsbudsjettet--Okt-larertetthet-i-barnehage-og-skole-burde-vart-prioritert/>

⁵ <http://www.dagsavisen.no/innenriks/barnehagelereren-avgjor-1.784010>

⁶ <http://www.dagsavisen.no/innenriks/seks-av-ti-barnehager-mangler-fagfolk-1.295613>

⁷ <https://www.yumpu.com/en/document/view/52824995/samspill-for-kt-gjennomfring>

når elevene skal ut i lære. Det er dramatisk. Flere av intervjuobjektene fra industrien peker på behovet for kompetente fagarbeidere, og mener frafallet i videregående skole er en stor utfordring for deres videre vekstpotensial. Å sikre gjennomstrømming i yrkesfaglig utdanning med læreplasser bør være en kjernesak i regionen. Akkurat hva som skal til vil variere og mange gode ideer oppstår lokalt. Eksempelvis har KomOpp, kommunene i Troms sitt opplæringskontor, tilbudt medlemskommunene 25 000 kroner per lærekontrakt de skrev med lærlinger eller lære kandidater innen en gitt frist. En rekke andre tiltak er innført på skolenivå og kommunalt nivå. Arbeid med å redusere frafall og øke læreplasser må fortsette å støtte opp om gode lokale og regionale initiativer.

- **Øke samarbeidet mellom næringslivet i regionen, og ungdomsskolen/videregående skole for å gi praktisk læring og problemløsning på tvers av fag.** Ludvigsen-utvalget har tatt til orde for mer problemløsende og tverrfaglig læring i den norske skolen. Dette bør skje i tett samarbeid med lokale virksomheter. Tettere koblinger mellom skole – fra barneskole til videregående - og industrimiljøer kan styrke opplæringen og motivere flere i sine yrkesvalg, for eksempel etter modell fra Kunnskapsfabrikken i Sarpsborg. Dette tiltaket er det næringslivet i regionen som må ta initiativ til.
- **Flere korte moduler for utdanning og arbeid.** Framover vil arbeidslivet trenge langt større grad av veksling mellom arbeid og utdanning. I Nord-Norge bør man derfor styrke og institusjonalisere læring for voksne gjennom regionale læringsfabrikker der næringsliv og utdanningsinstitusjoner samarbeider om å utvikle kompetansebyggingsopplegg, gjerne sammen med universitetene. De offentlige utdanningsinstitusjonene bør særlig utfordres på tilrettelegging av dette, og bør pålegges å utvikle korte moduler tilrettelagt for folk i arbeid.

4.2 Regionale teknologisentre for deling og felles læring

Nord-Norge trenger en politikk som legger til rette for teknologisk omstilling i fellesskap for å sikre verdiskaping i regionen. Automasjon, robotteknikk, prototyping (for eksempel 3D-printere) er fagområder og teknologier som får stadig større betydning for konkurransekraften til næringslivet⁸. Felles løsninger og delingskultur må styrkes dersom slike virksomheter lykkes i det digitale skiftet i de nordligste fylkene. Kongsberggruppen har tatt til orde for Toppindusrisenter som nå er under utvikling. Ideer om felles innovasjonssentre fra Kongsberg og NHO bør tilpasses regionale forhold og iverksettes i Nord-Norge, og bør omfatte kompetansebygging, rådgivning og utstyr i enheter eid av næringsaktører i fellesskap, og åpne for alle.

4.3 Samling om ønskede løsninger for infrastruktur

Tankesmien Agenda anbefaler næringsliv, offentlige aktører og interesseorganisasjoner i de tre nordligste fylkene å stå samlet bak forslag til kritiske infrastrukturprosjekter i regionen. Videre anbefaler vi at dette er infrastrukturprosjekter som er mest mulig klimavennlige, slik at varer som sendes ut av regionen får et lavest mulig karbonavtrykk.

Tankesmien Agenda har snakket med stortingspolitikere i forbindelse med kunnskapsinnhenting til veikartet vårt. Flere har trukket frem Vestlandsregionen som et godt eksempel på en region som står godt samlet bak infrastrukturprosjekter i sin dialog med myndigheter i Oslo, og som lykkes godt med å synliggjøre samfunnsverdien av eventuelle utbygginger. Arbeidet er blant annet gjort gjennom Vestlandsrådet, som er et formelt samarbeidsråd etablert av de fire fylkeskommunene, Rogaland, Hordaland, Sogn og Fjordane og Møre og Romsdal. Vestlandsrådets oppgave er å fremme landsdelen nasjonalt og internasjonalt, koordinere den politiske innsatsen, og aktivt påvirke rammevilkår for landsdelen. Rådet har blant annet stått samlet bak ønsket om en fergefri transportkorridor langs hele Vestlandskysten, en fergefri E39 mellom Kristiansand og Trondheim.

Mulighetene for næring og vekst i Nord-Norge er enormt og også innen rekkevidde. Men skal det utløses trengs tydelige prioriteringer, og målrettet politikk også utenfor det rent næringspolitiske området og med tilhørende langsiktige og forpliktende bevilgninger.

⁸ <http://www.nord24.no/naringsliv/industri/kongsberg/et-norsk-toppindusrisenter-kan-styrke-nordnorsk-naringsliv/o/5-32-68111>